

repressed in the Donbas in 1941-1982 years. In the process of implementing the policy of repressions in Donbas as in Ukrainian SSR as well periods of increase and decrease of intensity can be clearly seen. The most devastating wave of persecutions occurred in 1941-1945 and 1948-1953 years. The first was caused by the events of World War II, the second - by the fight against "rootless cosmopolitanism" and "wrecking". The policy of the governing party was similar to repressions. It was directed on the leveling of the peoples of the USSR and intention to create a new community of people - "Soviet people". The results of this are well illustrated by Donbas, where today a large proportion of the population does not speak adequately state language. Thus, author concludes that Ukrainians, Russians and Germans suffered the most from repression, Poles, Jews, Greeks, Bulgarians and Belarusians had also significant losses. In total nearly 40 nationalities represented in Donetsk and Lugansk regions were illegally repressed.

Keywords: ethnic composition; Donbas; repressions.

REFERENCES

1. Nikolskyi V. (2012), Repressions against the Orthodox clergy in Donetsk region in 1920-1949 in quantitative dimensions, *Rehabilitated by history, Donetsk region, Donetsk, Vol. 9, pp. 181-190 (ukr).*
2. Myronenko A., Benko A., responsible for the text Svyarenko U. & editor Samko I. (1994), *War without the rear: repressions in Ukraine, Institute of state and law, Kyiv, 29 p. (rus).*
3. Kaiher V. (2005), National repressions in the USSR and the ethnic identity of Germans of Ukraine, *Social psychology, № 3, pp. 52-58 (ukr).*
4. Abramian E. (2007), The Stalinist repressions in Donbas, South-Eastern Ukraine: from ancient times to the 21st century, *Materials and abstracts, pp. 68-69 (ukr).*
5. Luhova O. (2011), Repressions against the believers in Donetsk region in 1943-1953: statistical aspect, *Skhid, № 4, pp. 101-104 (ukr).*
6. Luhova O. (2011), Repressions against Jews in Donetsk region (1947-1953), *New pages of history of Donbas: articles, Vol. 20, pp.159-166 (ukr).*
7. Tronko P., Reient O., Danyliuk Yu., ed. (2004), *Rehabilitated by history: in twenty-seven books. Lugansk region: In 3 vol., Vol. 1, Lugansk, 728 p. (ukr).*
8. Tronko P., Reient O., Danyliuk Yu., ed. (2004), *Rehabilitated by history: in twenty-seven books. Donetsk region, Vol. 1, Scientific-documentary essays, Publishing house ME "Region", Donetsk, 648 p. (ukr).*

© Баликін Іван

Надійшла до редакції 27.03.2014

УДК 94:[001:061.2](477)"18/19"

ДЕМУЗ ІННА,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

НАУКОВІ ТОВАРИСТВА УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст. У РОЗРІЗІ СУЧАСНИХ НАУКОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

У статті подано аналітичний аналіз основних понять наукознавства, які дають можливість інтегрувати наукові товариства України кінця ХІХ - початку ХХ ст. у загальне тло наукового простору, пояснюють теоретико-методологічні підходи, що дозволяють кваліфікувати тогочасні колективи вчених як соціальні інституції в рамках інституціоналізаційного руху.

Ключові слова: наукові товариства; наукознавчі студії; інституціоналізація науки; наукове співтовариство; соціальний науковий простір; когнітивний науковий простір; синергетика; блоки дисциплін.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Громадські наукові осередки, які функціонували в кінці ХІХ - на початку ХХ ст. у різних регіонах Російської імперії, у тому числі й в Україні, зробили вагомий внесок в організацію наукових досліджень. Досвід розвитку таких форм організації науки, без сумніву, є корисним у сучасній ситуації реформування наукової системи України. Проте наразі вивчення історії різногалузевих наукових товариств України вказаного періоду здійснюється тільки в руслі біографічних (дослідження життєвого й творчого шляху відомого вченого, однією зі сторінок діяльності якого була участь

у певному науковому товаристві) і науково-галузевих студій (історія розвитку математики, фізики, біології, медицини тощо). Зазначимо, що діяльність історичних, історико-філологічних, краєзнавчих, археологічних товариств вивчається також у контексті загального політичного чи національно-культурного розвитку. Ці дослідження є, як правило, фактично-описовими за характером, із залученням широкої джерельної бази, неопублікованих матеріалів тощо, а дослідники майже не вивчають наукових товариств у площині наукознавчих теоретико-методологічних студій, не розглядають їх як одну з форм організації науки

на її початковому (інституціоналізаційному) етапі. Функціонування наукових товариств досліджуються не з позиції інституціонального розвитку наукових систем, а лише в контексті вивчення розрізнених колективів учених, які працюють в окремій галузі науки.

На нашу думку, студіювання теми в ракурсі наукознавчих теоретико-методологічних підходів у першу чергу передбачає уточнення змісту окремих дефініцій: "науковий простір", "інституціоналізація науки", "соціальні інститути", "наукове співтовариство", "наукове товариство"; з'ясування того, яке місце займали різногалузеві наукові товариства України в загальному науковому просторі кінця XIX - початку XX ст.; виявлення проблем диференціації та інтеграції наукових дисциплін, що яскраво проявлялися саме в той час і безпосередньо впливали на групування вчених навколо ядра конкретного галузевого наукового товариства.

Тому **метою** статті є аналіз основних наукознавчих термінів, дефініцій і процесів, які допомагають розглянути різногалузеві наукові товариства України кінця XIX - початку XX ст. як складову загального тла наукового простору, пояснюють теоретико-методологічні підходи, що дозволяють кваліфікувати тогочасні колективи вчених як соціальні інституції в рамках інституціоналізаційного руху, визначають диференціацію наук за галузевим принципом.

Виклад основного матеріалу. Виявлення характеристик будь-якого науково-дослідницького об'єднання (у тому числі й різногалузевих наукових товариств України кінця XIX - початку XX ст.) дозволяє визначити місце цього об'єднання в межах значно ширшого утворення (наприклад, дисципліни, галузі науки тощо), а також порівнювати окремі об'єднання, керуючись не їхніми назвами, а сукупністю об'єктивованих показників (величина, структура відносин, темпи змін тощо). У науці має місце безліч процесів комунікації, обміну інформацією й контактів між ученими, які ведуть до виникнення складної "тканини соціальних відносин", що складається в процесі створення й поширення наукового знання. Формуванню порівняно невеликих соціальних угруповань сприяє, у першу чергу, вимога інтенсивності досліджень, яка передбачає тенденцію до спеціалізації їхньої пізнавальної діяльності.

Л. В. Рижко розглядає науку загалом як реальний процес діяльності певного кола людей - учених, їхніх організаційних структур, засобів, що забезпечують можливість наукової творчої діяльності, а безпосередньо продукти наукової діяльності - наукові знання - разом зі структурами наукової діяльності суб'єктив-учених утворюють поле науки, "науковий простір" [11, с. 7].

Для нашого дослідження важливим видається філософсько-методологічний підхід, крізь призму якого науковий простір поділяється на когнітивний і соціально-інституційний (інфраструктурний). Ще в наукознавчій літературі радянського часу вказувалося на категорії когнітивної та соціальної інституціоналізації. Так, серед когнітивних характеристик наукових дисциплін виділяють такі: предмет дослідження наукової дисципліни; специфічні перспективи дослідження певного предмета; способи побудови теорії; рівень теоретичної організації; джерела нової проблематики; використані методи; внутрішньо-дисциплінарні зв'язки між предметом дослідження, методами й теоретичними побудовами; теоретична й методологічна значущість для інших дисциплін тощо [8, с. 134]. До соціальних ознак відноситься соціальна структура дисципліни (наукові школи, кооперації вчених тощо), одиниці взаємодії (ступінь кооперації всередині дисципліни, типи та щільність комунікації, ступінь участі в професійних організаціях), рівень інституалізації; формальне та неформальне ставлення до інших дисциплін тощо [8, с. 134-135].

З позиції сучасних вітчизняних дослідників, когнітив-

ний науковий простір у своїй структурі містить головні блоки наукових дисциплін (природничі, технічні та соціогуманітарні дисципліни, а згідно з іншою класифікацією - гуманітарні, природничі та соціальні (про що буде сказано трохи згодом). Соціально-інституційний науковий простір являє собою всі ті організаційні структури, які складають сферу діяльності вчених як творців науки (наприклад, соціальні умови фінансово-побутового та психологодуховного рівнів, що забезпечують можливість творчості дослідників (зовнішня оболонка структури), а також безпосередньо ті організації, які функціонують як організовані структури творчості вчених (лабораторії, кафедри, центри, інститути, університети, наукові товариства) (внутрішня оболонка структури). Саме в рамках цих структур здійснюються наукові дослідження, відбувається їхня перевірка та узагальнення у відповідних наукових текстах (статтях, монографіях, доповідях тощо) [11, с. 32-33].

Констатуємо, що соціальний науковий простір з кінця XIX ст. визначається наукознавцями як сфера інституціоналізованої наукової діяльності. Проте зазначена проблема як цілісна й самостійна одиниця наукового пізнання не формувалася й не вивчалася, оскільки створення узагальнюючої праці з історії науки гальмується її внутрішньою складністю й неоднорідністю.

Як відзначає Л. В. Рижко, наука як окреме культурне явище спроможна розвиватися тільки в нових організаційних формах, які б окреслювали та захищали її простір. З утворенням наукових співтовариств (інститутів, академій, товариств) відбувається інституціоналізація науки як "особливий спосіб існування та розвитку наукового простору" [11, с. 75].

"Науковий простір" - поняття більш широке, ніж, скажімо, "наукове співтовариство", яке у своєму складі містить і наукові товариства як одну з форм організації науки. Тлумачення терміна "наукове співтовариство" знаходимо в статті В. Осіна [9], де проаналізований підхід Т. Парсонса до особливостей професійної діяльності спеціалістів у наукових співтовариствах: "по-перше, це професійна відповідальність за зберігання, передавання та використання спеціалізованої суми знань і часто за розширення цих знань як в емпіричному, так і в теоретичному напрямках... Ця центральна характеристика тісно пов'язана з іншою - з високою автономністю професії в справі залучення нових членів, їхньої підготовки й контролю їхньої професійної поведінки... Третя особливість професії - це встановлення між нею і її суспільним оточенням таких відносин, які забезпечували б їй підтримку, ... охорону від непрофесійного втручання в її головні інтереси" [10, с. 28-29]. Виходячи із цього, дніпропетровський дослідник В. Осін охарактеризував наукове співтовариство як багаторівневу організацію різноманітних груп людей, об'єднаних жорсткими рамками, які гарантують спільність інтересів і навичок, а також зовнішню і внутрішню ідентифікацію [9, с. 92].

Термін "наукове співтовариство" в науковій літературі корелює з поняттям "макронаукових колективів". Так, О. Богдашина, увводячи в науковий обіг і диференціюючи такі поняття, як "макронаукові колективи" й "мікронаукові групи" в структурі української історичної науки другої половини XIX - початку XX ст., до перших із них відносить університети (Київський, Харківський, Новоросійський, Чернівецький, університет імені Франца І у Львові) та інститути (Ніжинський і Ставропігійський), а також гуманітарні наукові товариства при них (Історичне товариство Нестора-літописця, історико-філологічне товариство, Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові тощо). До наукового мікросоціуму дослідника зараховує локальні наукові співтовариства - невеликі за кількістю

офіційні колективи (кафедри, відділи), напівофіційні (наукові школи), неофіційні ("незримі коледжі"), а також родини науковців, які іноді набували форм мікронаукової групи [1, с. 183].

Нагальна необхідність розуміння сутності наукових товариств України кінця XIX - початку XX ст. як однієї з форм організації науки змушує нас звертатися до пояснення й самого терміна "наукове товариство". В.С.Савчук, розглядаючи типологізацію громадсько-наукових об'єднань Російської імперії другої половини XIX ст., до таких організацій відносив структурні угруповання, серед яких однією з основних форм були саме товариства [12, с. 153]. Укладачі проекту "Гражданского уложения" 1899 р. означували товариство як "дозволений владою союз, що складався мінімум із семи осіб, які, не маючи на меті отримання прибутку, вибрали предметом своєї діяльності благодійність, розваги (клуби, суспільні зібрання), розвиток наук, мистецтва, фізичних сил і спритності (спорт) та інші загальнокорисні цілі" [4]. Відомий дослідник історії громадських організацій О. Д. Степанський визначав товариства як добровільні, самокеровані, оформлені належним чином об'єднання громадян, що регулярно діяли з метою досягнення певних політичних, соціально-економічних і культурних цілей невинробничого та некомерційного характеру [15].

Енциклопедії радянського часу кваліфікували наукові товариства як добровільні об'єднання спеціалістів, покликані сприяти розвитку окремих галузей науки, техніки, виробництва та культури, поширювати наукові знання серед населення [16, с. 195; 2, с. 12], причому аналогічне визначення знаходимо й у сучасній довідковій літературі [14, с. 344]. Як бачимо, основна увага зосереджена на факті добровільної участі спеціалістів у діяльності наукових товариств. В енциклопедичному словнику наголошується, що участь у наукових товариствах є додатковою до основної професії діяльністю науковців: "наукові товариства - об'єднання спеціалістів, які проводять наукові дослідження, а також тих, хто цікавиться певною галуззю науки безвідносно до своєї головної діяльності" [2, с. 561]. На нашу думку, дефініцію "наукове товариство" слід доповнювати акцентом на некомерційному характері його діяльності, адже товариства не переслідували отримання будь-яких додаткових надходжень або виробництва продукції, як, наприклад, сільськогосподарські кооперативи. Таким чином, ми схилиємося до визначення суті наукового товариства як некомерційного добровільного об'єднання фахівців, діяльність яких спрямована на розвиток окремих галузей науки, техніки, виробництва та культури, поширення наукових знань серед населення [5, с. 129].

Більш складні історіософські студії стосуються питання приналежності ще досить слабких, недиференційованих у кінці XIX - на початку XX ст. наукових товариств України до загального тла науки у формі соціальних інститутів. Якщо ж розглядати функціонування тогочасної вітчизняної науки з позиції інституціоналізації, що, власне, нам і пропонують сучасні науковці, то слід указати, що інституціоналізм як інтелектуальна течія наразі властивий політології, економічній теорії, історіографії, а його прихильники широко оперують терміном "інститут" (з лат. - *правила, норма традиції*), тобто інституціоналізація наукової діяльності - це одночасний процес її відокремлення від інших різновидів діяльності та набуття статусу самостійної науки [11, с. 178].

У сучасній суспільствознавчій літературі термін "інституціоналізм" тлумачиться досить широко. Так, інститутами можуть вважатися організації (державні, політичні, громадські), визнані суспільством норми

поведінки соціальних і професійних груп, стабільні комплекси соціальних статусів і ролей, які забезпечують задоволення фундаментальних потреб суспільства. Як правило, інститути закріплюють відносини, що виходять за вузькі межі безпосереднього особистого спілкування, соціалізують мету та засоби діяльності з урахуванням вимог та інтересів різних груп усередині й поза організаціями. Цілком зрозуміло, що до останніх вони, маючи як консерваційний, так і мобілізаційний аспекти, не зводяться. Тому З. І. Зайцева вказує на необхідність чіткого розмежування понять "інститут" та "інституція" (організація, установа). Соціальні інститути формують можливості, на які розраховують окремі особи, суспільні групи та верстви населення; інституції ж створюються для того, щоб використовувати ці можливості [6, с. 31].

Переваги інституціонального підходу до аналізу історії української науки полягають у тому, що він забезпечує більше можливостей подолати звичну дискретність і фрагментарність сприйняття процесів наукової еволюції. Цей підхід дозволяє, якщо не цілком вийти за вузькі межі регіонального висвітлення наукового руху, то принаймні в порівняльному режимі розглянути його перебіг в основних національно-культурних центрах. Також окреслення діяльності інституцій української науки збагачує загальні уявлення про розвиток науки в містах, уточнює її дисциплінарні аспекти, конкретизує поліваріативність наукової періодики, стан і перспективи досліджень у наукових товариствах [6, с. 31-32].

Як стверджує Л. В. Рижко, до початку XX ст. завершився процес інституціоналізації структури наукової діяльності переважно в галузі природничого та технічного знання. Стосовно ж гуманітарного та соціального знання цей процес був далеким від можливої реалізації, у плані організації наукової діяльності залишався на доінституційному рівні. Водночас елементи професіоналізму уже з'являлися, їх слід, на думку дослідниці, пояснювати радше як наслідок поділу праці в науці, ніж як результат інституціоналізації наукової діяльності гуманітарних і соціальних знань [11, с. 176-177].

Не менш важливим вектором дослідницького спрямування є показ проблеми створення й еволюції наукових товариств України кінця XIX - початку XX ст. в контексті запропонованої сучасною дослідницею І. І. Колесник мережевої моделі науки, що означає інтеграцію розрізнених елементів (ідей, теорій, біографій, наукових інституцій, академічних шкіл, наукових співтовариств тощо) у "безшовну" мережу взаємопов'язаних елементів, між якими постійно циркулює інформація; окрім того, згадані елементи існували й раніше, проте вивчалися ізольовано [7, с. 56, 78]. Структурною характеристикою мережевої моделі науки є макро-, мезо-, мікрорівні дослідження. Так, мережева модель проектується на процес історичного пізнання в цілому (макрорівень), на національному, локальному рівні з урахуванням національних традицій, культурних цінностей і стереотипів (мезорівень) і відносно конкретної особистості вченого, інтелектуальної спільноти, корпоративного об'єднання, гуртка, школи в науці (мікрорівень) [Там само, с. 57].

Інноваційність мережевої моделі історичної науки полягає в синтезі соціологічного, антропологічного та мікроісторичного підходів, що утворює міждисциплінарно-мережевий простір науки. Мережевий аналіз актуалізує антропологічну складову історіографії, у центрі уваги якої опиняється не "безлюдна", деперсоніфікована історія ідей або наукових інституцій, а суб'єкт (актор) процесу пізнання, носій ідей та організатор науки, який постає в науковому повсякденні, у вирі міжособистісних взаємин. Мережева модель історичної науки передбачає наявність конвенційних понять, нового термінологічного

інструментарію (до мікроряду таких понять належать, наприклад, поняття "інтелектуальне співтовариство", "наукове співтовариство", які є ключовими концептами мережевої моделі) [Там само, с. 58-59]. Так, концепт "інтелектуальне співтовариство", з позиції І. І. Колесник, означає динамічну та гнучку мережеву структуру комунікаційних та інформаційних практик інтелектуалів [Там само, с. 59], причому інтелектуальне співтовариство в просторі науки може мати різні форми: університет, кафедра, гурток, формальне та неформальне угруповання, "незримий коледж", наукове товариство тощо.

Як відзначає дослідниця, ведучи мову саме про інституціоналізацію в історичній науці, із середини XIX ст. салонно-гурткове життя у формі культурно-просвітницьких гуртків, патріотичних груп, масонських лож, професорсько-студентських об'єднань поступово завмирає й поступається місцем літературному професіоналізму та новим формам організації інтелектуальної праці - редакційним гурткам, науковим співтовариствам на кшталт Одеського співтовариства історії та старожитностей, Історичного співтовариства Нестора-літописця, мережі губернських архівних комісій тощо [Там само, с. 80-81]. І. І. Колесник наголошує, що завдяки зусиллям українських інтелектуалів протягом другої половини XIX ст. вибудувалася "академічна лінія" української історичної науки - Південно-Західний відділ Російського географічного товариства - НТШ - УНТ - ВУАН [Там само, с. 81].

Багато дилем для дослідників науки створює тривіальний поділ її на точні та неточні, природничі, гуманітарні та соціальні, що ускладнює, наприклад, створення універсальної типологізації товариств кінця XIX - початку XX ст. за науковими галузями. У цьому плані важливим є звернення саме до когнітивного наукового простору (головні блоки наукових дисциплін), про які, наприклад, Л. В. Рижко говорить як про окремі наукові простори (блоки соціо-гуманітарних, природничих і технічних дисциплін), адже вони відрізняються, перш за все, інфраструктурою (соціальним чинником наукового простору) [11, с. 36].

На нашу думку, зрозуміти суть когнітивного наукового простору, у тому числі й української науки рубежу XIX-XX ст., допомагають методи синергетики. Синергетика, як стверджує В. Бронніков, є міждисциплінарною концепцією самоорганізації складних систем у просторі їхньої еволюції, що виступає як чергування двох взаємовиключних процесів - ієрархізації та деієрархізації (ієрархізація складається з послідовного об'єднання елементарних дисипативних структур у структури вищого порядку, а деієрархізація - це послідовний розпад складних дисипативних структур на простіші [3]. В історії науки ці процеси постають перед дослідником як зближення наукових дисциплін і знищення кордонів між ними, трансдисциплінарним переносом понять і когнітивних схем із подальшим розпадом їх на більш дрібні). Яскравим прикладом такої ситуації є, наприклад, еволюція геології. Сформувавшись приблизно до середини XVIII ст. як цілісна наука, що мала комплексний характер, геологія відразу ж почала диференціюватися на окремі наукові дисципліни. У XIX ст. розвиток геології зумовив поступове виникнення її головних галузей. Якщо до XIX ст. зусилля вчених спрямовувалися на створення загальної теорії Землі, то на початку XIX ст. геологічні дослідження мали практичну спрямованість, що було пов'язано зі змінами суспільних умов, зародженням капіталістичних відносин у ряді країн і зростанням потреби в корисних копалинах. Дослідження місцезнаходження покладів кам'яного вугілля привело до розвитку стратиграфії, спостереження за вулканами й землетрусами - до формування геотектоніки, вивчення вулканічних гірських порід - до подальшого розвитку та відділення петрографії, самостійним стало вчення про рудні покла-

ди, продовжувала розвиватися мінералогія, у якості самостійної дисципліни поступово виділилася вулканологія. На рубежі XIX-XX ст. дослідження хімізму гірських порід і мінералів викликало виникнення нової геологічної дисципліни - геохімії, дослідження підземних вод оформилося в самостійну науку - гідрогеологію, вивчення землетрусів і пов'язаних із ними сейсмічних процесів сприяло розвитку сейсмології - науки на межі між геофізикою та геологією.

З погляду синергетики наукова інформація є соціокультурною матрицею, яка репрезентує не просто потік знання окремого індивіда, а всієї сукупності вчених. Ця "соціокультурна матриця" включає щось спільне, характерне для когнітивного процесу певного наукового співтовариства. Інакше кажучи, усе наукове співтовариство своєю діяльністю створює колективну соціокультурну матрицю, а саме об'єднання (наприклад, наукове товариство) - це "кооператив", у якому діють окремі агенти - учні. Проте для кожного з них соціокультурна матриця - когнітивна структура, що складається зі знань, здобутих багатьма вченими. Маючи на увазі науковий простір, укажемо, що синергетика виявляє в ньому прикметні для нього риси самоорганізації [11, с. 40-41].

У загальній наукознавчій літературі віднаходимо вказівки на те, що колективні форми організації наукових співтовариств (у тому числі й різногалузеві товариства) сприяють виникненню комплексних наук поряд із рядом інших факторів (накопичена базовими дисциплінами наукова інформація, яка стає підґрунтям нової науки, наявність технічних засобів дослідження (для експериментальних наук), суб'єктивний фактор, який полягає в діяльності вчених, направлений на "оформлення" відповідних наук у вигляді відносно цілісних систем знання), на що вказує радянський наукознавець О. М. Січивиця [13, с. 58-62].

Висновки

Сучасні наукознавчі студії дають нам усі підстави кваліфікувати наукові товариства України кінця XIX - початку XX ст. як одну з форм організації тогочасної науки, яка структурно вливалася в загальне тло наукового простору. Загальновідомо, що з утворенням наукових співтовариств (товариств у тому числі) відбувалася інституціоналізація науки, що в перспективі сприятиме можливості розгляду сучасними дослідниками різногалузевих наукових товариств як соціальних інституцій у межах законотвірної інституціоналізаційного процесу.

Обмежені можливості діяльності окремого вченого, а також перехід науковців у свій час до розв'язання практичних завдань зумовили необхідність кооперування вчених у процесі науково-дослідної діяльності, що об'єктивно й зумовило потребу розвитку науки науковими колективами. Наразі відкритим, на нашу думку, залишається питання когнітивного наукового простору (диференціація науки за блоками наукових дисциплін) і створення, виходячи із цього, універсальної типології й класифікаційної схеми наукових товариств рубежу XIX-XX ст. відповідно до галузей знань. Окрім того, створення комплексної картини розвитку української науки окресленого періоду передбачає всебічну реконструкцію не лише історії центральних, але й провінційних, другорядних інтелектуальних співтовариств, які тривалий час залишалися на маргінесі наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдашина О. Мікронаукові групи в структурах української історичної науки другої половини XIX - початку XX ст. / Олена Богдашина // Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки. - К. : Інститут історії України НАН України, 2009. - Вип. 4. - С. 183-192.

2. Большой энциклопедический словарь: В 2-х т. / [главн. ред. А.М. Прохоров]. - М.: Советская энциклопедия, 1991. - Т. 2. - 1991. - 768 с.

3. Бронніков В. Синергетика як перспективна методологія у дослідженнях соціально-політичних наук / В. Бронніков [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/13.pdf>.

4. Гражданское уложение. Проект Высочайше учрежденной Редакционной комиссии по составлению Гражданского уложения. - СПб., 1899. - Кн. 5, т. 4, гл. XIX (Ученые, благотворительные и иные общепользные общества). - С. 551-552.

5. Демуз І. Проблема визначення понятійного апарату, типологізації та класифікації наукових товариств України другої половини XIX - початку XX ст. / І. Демуз // Часопис української історії / [за ред. А. П. Коцура]. - К., 2012. - Вип. 24. - С. 128-133.

6. Зайцева З. І. Інституціоналізація української науки наприкінці XIX - на початку XX ст. : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Зайцева Зінаїда Іванівна; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. - К., 2007. - 470 с.

7. Колесник І. Мережева модель науки (новий проект української історіографії?) / Ірина Колесник // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки. - К.: Інститут історії України НАН України, 2009. - Вип. 4. - С. 54-88.

8. Научная деятельность: структура и институты : сб. пер. с англ. и нем / [Сост., общ. ред. и вступ. статья Э. М. Мирского, Б. Г. Юдина]. - М.: Прогресс, 1980. - 430 с.

9. Осин В. Научные сообщества в эпоху большой науки: рационализация центробежных сил в социальных науках / Вадим Осин // Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки. - К.: Інститут історії України НАН України, 2009. - Вип. 4. - С. 89-124.

10. Парсонс Т. Научная дисциплина и дифференциация науки / Т. Парсонс // Научная деятельность: структура и институты; [пер. с англ. и нем.]. - М., 1980.

11. Рижко Л. В. Науковий простір: філософський і наукознавчий аспект / Лариса Володимирівна Рижко; Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України. - К., 2000. - 301 с.

12. Савчук В. Громадсько-наукові об'єднання: процедури типологізації / Варфоломій Савчук // Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки. - К.: Інститут історії України НАН України, 2009. - Вип. 4. - С. 153-164.

13. Сичивица О. М. Сложные формы интеграции науки / Олег Михайлович Сичивица. - М.: Высшая школа, 1983. - 152 с.

14. Современная украинская энциклопедия. - Т. 9. - Харьков, 2007. - 416 с.

15. Степанский А. Д. Общественные организации России на рубеже XIX-XX веков / А. Д. Степанский. - М., 1982.

16. Украинская советская энциклопедия. - Т. 7. - К.: Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1982. - 568 с.

Демуз Інна,

*кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и культуры Украины
Переяслав-Хмельницкого государственного педагогического университета
имени Григория Сковороды*

НАУЧНЫЕ ОБЩЕСТВА УКРАИНЫ КОНЦА XIX - НАЧАЛА XX В. В РАЗРЕЗЕ СОВРЕМЕННЫХ НАУКОВЕДЧЕСКИХ СТУДИЙ

В статье выполнен аналитический анализ главных понятий науковедения, которые дают возможность интегрировать научные общества Украины конца XIX - начала XX в. в общий фон научного пространства, объясняют теоретико-методологические подходы, что разрешают квалифицировать коллективы учёных как социальные институты в пределах институционализационного движения.

Ключевые слова: научные общества; науковедческие студии; институционализация науки; научное сообщество; социальное научное пространство; когнитивное научное пространство; синергетика; блоки дисциплин.

Demuz Inna,

*Candidate of History, Associate Professor of History and Culture of Ukraine,
Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University
named Hryhorii Skovoroda*

SCIENTIFIC SOCIETIES OF UKRAINE IN THE LATE XIXTH - EARLY XXTH CENTURIES IN THE CONTEXT OF MODERN SCIENTIFIC STUDIES

The attempt to analyze basic concepts of science studies, which make it possible to integrate scientific societies of Ukraine in the late XIXth - early XXth centuries the general background of research area, have been carried out in the article. Content of certain definitions ("scientific community", "institutionalization of science", "social institutions", "scientific society") was determined. Explanation of cognitive and socio-institutional research area has been given, the first of which contains the main blocks of scientific disciplines, and the second represents all the organizational structures that make up the sphere of scientists' activity as the creators of science and those organizations which function as organized structures of scientists' creativity.

It is proved that since the late XIXth - early XXth centuries social research area is the sphere of institutionalized scientific activity that enables to qualify the groups of scientists in those days as the social institutions within the institutionalizational process.

Functioning of scientific societies of Ukraine in the late XIXth - early XXth centuries, their differentiation and integration is proposed to consider in the context of network model of science that means integration of disparate elements in the network of interconnected structures of the system, between which information circulates constantly,

and using the methods of synergetics which is an interdisciplinary concept of self-organization of complex systems in the space of their evolution.

Keywords: *scientific societies; science studies; institutionalization of science; scientific community; social scientific area; cognitive scientific area; synergetics; blocks of disciplines.*

REFERENCES

1. Bohdashyna O. (2009), Microscientific groups in the structure of Ukrainian historical science of the second half of the XIXth - early XXth centuries, *Eidos: Almanac of Theory and History of Historical Sciences*, Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine, Kyiv, issue 4, pp. 183-192 (ukr).
2. Prokhorov A. M., Chief Editor (1991), Great Encyclopedic Dictionary: In 2 vol., *Soviet Encyclopedia*, Moscow, Vol. 2, 768 p. (rus).
3. Bronnikov V., *Synergetics as a perspective methodology in studies of social-political sciences*, available at: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/13.pdf> (ukr).
4. Civil Code. Projects of the highest established the Drafting Committee for drafting the Civil Code (1899), Saint Petersburg, B. 5, Vol. 4, ch. XIX (Scientists, charities and other charitable societies), pp. 551-552 (rus).
5. Demuz I. (2012), The problem of determining the conceptual apparatus, typology and classification of scientific societies Ukraine in the second half of XIX - early XX centuries, *Chasopys ukrainskoi istorii [Journal of Ukrainian history]*, Kyiv, issue 24, pp. 128-133 (ukr).
6. Zaitseva Z. I. (2007), *Institutionalization of Ukrainian science in the late XIX - early XX centuries*, Thesis for the degree of doctor of history sciences after specialty 07.00.01, Kyiv, 470 p. (ukr).
7. Kolesnyk I. (2009), Network model of science (a new project of Ukrainian historiography?), *Eidos: Almanac on Theory and History of Historical Sciences*, Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine, Kyiv, issue 4, pp. 54-88 (ukr).
8. Mirsky E. M., Udin B. G. (1980), Scientific activity: structure and institutions, *Progress*, Moscow, 430 p. (rus).
9. Osin V. (2009), Scientific societies in the era of great science: rationalization of centrifugal forces in the social sciences, *Eidos: Almanac of Theory and History of Historical Sciences*, Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine, Kyiv, issue 4, pp. 89-124 (rus).
10. Parsons T. (1980), Scientific discipline and differentiation of science, Scientific activity, structure and institutions, Moscow (rus).
11. Ryzhko L. V. (2000), Scientific Space: the philosophical and science studies aspects, Center for Research of scientific and technical potential and the history of science after G.M. Dobrov, *NAS of Ukraine*, Kyiv, 301 p. (ukr).
12. Savchuk V. (2009), Socio-scientific associations: procedure of typology, *Eidos: Almanac of Theory and History of Historical Sciences*, Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine, Kyiv, issue 4, pp. 153-164 (ukr).
13. Sichivitsa O. M. (1983), Complex forms of science integration, *Higher School*, Moscow, 152 p. (rus).
14. Modern Ukrainian encyclopedia (2007), Vol. 9, Kharkov, 416 p. (rus).
15. Stepanskiy A. D. (1982), Public organizations of Russia at the turn of the XIX-XX centuries, Moscow (rus).
16. Ukrainian Soviet Encyclopedia (1982), Vol. 7, *Chief Editorial Board of Ukrainian Soviet Encyclopedia*, Kyiv, 586 p. (rus).

© Демуз Інна

Надійшла до редакції 05.01.2014

УДК 930.24:001.891:631.582(477)

КОВАЛЕНКО НАТАЛІЯ,

кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник сектора наукознавства Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН

РОЗВИТОК НАУКИ ПРО СІВОЗМІНИ В СИСТЕМАХ ЗЕМЛЕРОБСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ІНСТИТУТУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА СТЕПОВОЇ ЗОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК

На основі архівних матеріалів та праць науковців визначено передумови становлення та розвитку наукової школи з розробки ефективних сівозмін у системах землеробства центрального і північного Степу України в Інституті сільського господарства степової зони НААН. Установлено основні напрями діяльності вчених-основоположників наукової школи, а також їхніх учнів і послідовників та окреслено їхній внесок у розвиток науки про сівозміни в системах землеробства в Україні та світі.

Ключові слова: *передумови становлення; історичний розвиток; ефективні сівозміни; системи землеробства; структура посівних площ; наукова школа.*

Постановка проблеми та стан її вивчення. На сучасному етапі розвитку нашої держави спостерігається процес відродження забутих фактів та імен, що, у свою чергу, є встановленням точної істини. Фундаментальні

дослідження нині проводяться науковцями Центру історії аграрної науки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук (НААН), завдяки яким удалося відтворити десятки імен учених

№ 2 (128) березень-квітень 2014 р.